

ФОРМУВАННЯ НОВИХ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

Пашенко В. Г.

В нашому недалекому минулому існувало, на перший погляд, ідеологічно монолітне суспільство, була своєрідна "колективна душа", яка передбачала внутрішню підпорядкованість індивіда суспільному, колективному, існувала система ідеологем, стереотипів, яка удосконалювалася і зміло впроваджувалася в суспільну свідомість - і раптом ця ідеологічна одновимірність суспільства руйнується і особа опиняється один на один з собою.

Людина одержала свободу і цим самим поставила себе перед найбільшою проблемою - проблемою вибору. Система ринкової економіки вимагає сильної індивідуальності, здатної на рішучі кроки, на динамічний вибір, на енергійне самоздійснення, а такий тип людини не формувався тоталітарною ідеологією.

Дезінтеграція українського суспільства очевидна: вона набуває загрозливих розмірів. Старі владні структури, користуючись ринково популістськими гаслами і відсутністю правових норм і засад економічних реформ, доволі швидко пристосувалися до "перехідного періоду", якіні вони хотіли б розтягти якнайдовше.

Наростає ідеологічна "самоінтоксикація" суспільних настроїв, коли декларативні розмови про демократію, про переваги ринкової економіки, про багатопартійність і вибори як форми вияву індивідуальної політичної волі тощо викликають роздратування, гнів та несприйняття будь-якої ідеології. І це закономірно, бо соціально-економічна криза "лягла" непосильним тягарем на низький рівень масової політичної і правової свідомості суспільства.

Духовна атмосфера українського суспільства складна, аморфна. Сьогодні соціально-економічні проблеми буквально травмують духовність, знесилюють мораль, роз'їдають її, а особливо болісно б'ють по інтелектуальній сфері. Освіта, наука, культура, релігія буквально борсаються в конвульсіях, прагнучи зберегти бодай частку того, що може бути основою для відродження і виходу на національний і світовий простір самореалізації та інтеграції. Державні механізми сприяння та підтримки не спрацьовують, а інші форми, які ефективно діють у розвинутих європейських країнах, не можуть бути задіяними через відсутність правової основи для сприятливого режиму. Тому духовну ситуацію в Україні не можна розглядати у відриві від стану в усіх сферах державно-політичного, соціально-економічного, релігійного та інтелектуального життя суспільства. Водночас слід пам'ятати, що без досягнення необхідного рівня духовності, політичної і правової культури важко надіятися на

прискорення процесу економічного реформування, що без сформування нової - державницької, україноцентристської - свідомості з чіткими акцентами на підтримку мови, науки, культури, відродження історичної пам'яті, національних базових цінностей взагалі, духовну атмосферу в суспільстві змінити важко.

Скільки вже поламано списів в дискусіях про необхідність для молоді держави ідеології та ідеологічних інституцій, які повинні відтворюватися в масовій та індивідуальній свідомості, і водночас скільки висловлено як науково обгрунтованих, так і політично спекулятивних застережень щодо декретивного введення національно-державницької ідеології! Проблема складна, неоднозначна, тим більше, що в суспільстві переважає тоталітарна політична і правова культура, яку сьогодні ліві сили використовують як своєрідну матрицю для масового тиражування, а точніше, для реанімації та ідеологічного підживлення тих же ціннісних орієнтацій, норм і стереотипів, які десятиліттями "закладалися" в масову свідомість. Тому переборення, "витравлення" з масової свідомості цих стереотипів тоталітарної ідеології - процес надзвичайно довготривалий.

Водночас є надзвичайно актуальною проблема суспільної солідарності українського суспільства, проблема єдності народу, єдності демократичних, політичних, релігійних сил, єдності політичної провідної верстви і всього громадянства. Яка ідея, який комплекс ціннісних орієнтацій, яка система ідейно-світоглядних, духовних і моральних вартостей зможуть викликати загальнонаціональне схвалення і здобути державно-будівничий ентузіазм в умовах існуючої стратифікації суспільства?

Мова йде про вироблення науково обгрунтованої, духовно, політично і релігійно зумовленої історичним буттям українського народу ідеології державотворення як філософії національно-державного розвитку українського суспільства в орієнтації на цінності загальнолюдського звучання, на ліберально - демократичний досвід світової спільноти.

Концептуальні засади і принципи національно - державного розвитку українського суспільства мають базуватися на тих цінностях - духовних, соціальних, моральних, релігійних, - які б стимулювали сам процес оздоровлення суспільства через самоусвідомлення, через внутрішню самоідентифікацію і з визначенням смислових орієнтирів мобілізації життєводіяльної енергії народу та інтеграції людей у громадянське суспільство. Багато важить, як писав Х.Ортега-і-Гассет, піднесення "життєвого тону" нації, а для цього слід визначати ті стимули і зусилля, які б спонукали народ, націю до "енергійного самоздійснення". Та це можливо за умови забезпечення свободи індивідуального

самовираження, гарантом якої є демократизм політичної влади. Тому слід облишити намагання класифікувати громадян України на щирих патріотів і "непатріотів" на основі соціальних, етнічних, релігійних, лінгвістичних та інших ознак чи характеристик, а зосередити увагу на формуванні нових ціннісних орієнтацій, в центрі яких є національна ідея як духовний і моральний стрижень.

Національна ідея може і повинна виступати стимулятором і консолідатором творчих державно - будівничих сил одиниці і нації, бути своєрідним енергетичним ядром культурної і соціально-політичної програми самореалізації індивіда і суспільства взагалі. Один із найвидатніших політичних теоретиків сучасного Заходу, авторитетний дослідник проблеми націоналізму Ісайя Берлін пише: "Не буде перебільшенням, на мою думку, сказати, що жоден політичний рух - принаймні поза межами західного світу, - який не поєднується з національними почуттями, не може сьогодні розраховувати на успіх", що саме національні почуття мають "вирішальне значення для формування сучасного світу" (Ісайя Берлін. Націоналізм: знехтувана сила. Сучасність, 1993.-№3.-с.110).

Звісно, мова йде не про агресивний націоналізм, а про таку національну ідею, яка постає з внутрішньої потреби нації, з відчуття нею необхідності самореалізації в формі державного закріплення своїх прав і обов'язків. Здорова, життєдіяльна національна ідея живе - пульсує в глибинах масової свідомості, передчувається, викристалізовується на рівні інтуїції і незборимої спонуки до державотворчого самоосягнення. Цей процес національної самоідентифікації ускладнений і тим, що частина національної еліти й досі відчужена від національних базових цінностей, що ми пережили жорстоку репресивну селекцію духовно - інтелектуальних сил України, що людина внутрішньо руйнувалася шляхом витончених деформацій норм та ідеалів національної культури, в результаті чого було перервано духовну традицію народу.

Ніякими указами чи декретами не можна раптово створити умови для національної і духовної самоідентифікації - необхідно, щоб ці умови визріли. А для цього слід розробити і реалізувати програму цілеспрямованих державних - в основному законодавчих - заходів для створення повноцінного соціокультурного середовища. Звісно, така програма дій не може бути універсальною, раз і на завжди заданою - вона повинна чутливо реагувати на коливання суспільної атмосфери, враховуючи специфіку її реалізації, бо мова йде не про якусь тотальну доктрину чи якусь "замкнуту" моноідеологію, а про принципово нову, відкриту для критики та інновацій динамічну й діалектичну за своєю природою державницьку національну ідею. Та не дай Бог перетворити цю національну ідею у схоластичну ідеологему, нав'язати її народові як директиву для безумовного

вихористання. Ведемо мову про "оживлення", введення в систему ціннісних орієнтацій суспільства морально-етичних норм і духовних цінностей національної культури - тільки за цієї умови відбувається самоідентифікація нації, цивілізаційне інтегрування в певну культурну та політичну єдність і цілісність.

Ця ідеологія державотворення не запрацює, якщо не буде послідовною, цілеспрямованою державна політика щодо збереження духовності, національної ідентичності, інтелектуального потенціалу, духовного і культурного відродження українського народу. Адже українська національна ідея, яка, заслуговує на державну увагу, має базуватися на глибоких історичних традиціях і стверджуватися "розвиненою економікою, досягненнями в культурі, в науці, надійними гарантіями прав і свобод людини".

Оскільки "саме самостійна незалежна Україна - сьогодні оптимальна форма самовиживання її народу", то формування державницького світогляду, нової системи ціннісних орієнтацій українського народу, ядром якої є національна ідея, багато в чому залежить і від вчених - гуманітаріїв України.

НАЦІОНАЛЬНА НАУКА ЯК ДУХОВНИЙ ФЕНОМЕН

Саган Г.В.

Перш ніж говорити про національну науку як специфічний феномен з'ясуємо суть науки як явища загалом. Відзначимо, що наука є одним із найскладніших явищ суспільного життя. Комплексне її розуміння ускладнює той факт, що наука структурно надзвичайно складна, поліфункціональна, історично мінлива, багатьма своїми гранями входить в ту чи іншу сферу суспільного життя. Відтак вона постає як надзвичайно багатоплановий суспільний феномен. Це породжує певні труднощі у виробленні загального її визначення. Як справедливо зазначив Г. Волков, "немає нічого простішого, ніж дати визначення якому-небудь явищу, коли вся справа лише у формулюванні. І немає нічого складнішого від того, коли мова йде про схоплення в концентрованому вигляді саму суть досліджуваного об'єкту" (Волков Г.В. Истоки и горизонты прогресса. - М., 1976. - С.140). При цьому, звичайно, чим складнішим є досліджуване явище, тим важче дати його визначення. До числа таких важких об'єктів відноситься, без сумніву, й наука. Цікаві міркування в контексті цього висловив англійський вчений Дж. Бернал. Будь-яка спроба дати визначення науки, - зазначав він, - може відтворити більше чи менше один із її аспектів, і часто другорядних, що вже існували в якийсь із періодів її розвитку.... Тому дати визначення науки взагалі неможливо, Відтак єдиним способом вираження суті